

ВЪТРЕШНООТРАСЛОВАТА ТЪРГОВИЯ НА БЪЛГАРИЯ В БИЛАТЕРАЛНИТЕ ОТНОШЕНИЯ СЪС СТРАНИТЕ ОТ ЕС-27

[Доц. д-р Галина Захариева](#)
[Ас. Николай Йорданов](#)

Резюме

Настоящата разработка цели от една страна да се обхванат пред- и пост-присъединителните процеси, за да се отчете тяхното въздействие върху търговията на страната като цяло и вътрешноотрасловата в частност, а от друга страна – да се разгледа влиянието на световната икономическа криза.

Изследването обхваща стокообмена на България със страните от ЕС на билатерална основа за период от 12 години – от 1999 год. до 2010 год.. Като разделим търговията на България на междуотраслова, вертикална и хоризонтална вътрешноотраслова търговия можем да очертаем ролята и значението на всяка една от тях в двустранните взаимоотношения с отделните страни-членки на общността.

Ключови думи: Вътрешноотраслова търговия, билатерални отношения, европейска интеграция

JEL: F14, F15

INTRAINDUSTRY TRADE IN THE BILATERAL RELATIONS BETWEEN BULGARIA AND THE EU-27 COUNTRIES

[Assoc. Prof. Galina Zaharieva, PhD](#)
[Assist. Prof. Nickolay Yordanov](#)

Abstract

In this paper we aim to capture and evaluate the influence of both pre- and post- accession processes and the economic crisis effect on the Bulgarian Intra-Industry Trade pattern.

The study encompasses inward and outward trade flows between Bulgaria and EU-27 countries for a twelve years period (1999-2010). By dividing the total trade into inter-industry, vertical and horizontal intra-industry trade we describe how the importance of each type changes in the bilateral trade over the observed period.

Key words: Intraindustry trade, bilateral trade, European integration;

JEL: F14, F15

Въведение

Процесите на либерализация на международната търговия създават естествени предпоставки за разширяване на вътрешноотрасловата търговия (ВОТ) между страните. В рамките на Европейския съюз тази тенденция е подвластна и търпи въздействието на интеграционния процес, който е свързан с въвеждането и прилагането на обща нормативна база. В същото време тя носи спецификата на индивидуалната производствена и търговска специализация, както и на установените двустранни търговски отношения в рамките на общността.

Обект на изследване са *експортните и импортни потоци на България със страните-членки на Европейския съюз в процеса на разширяване, а предмет* са промените във вътрешноотрасловата и междуотрасловата ѝ търговия (МОТ)¹. **Целта** на настоящата разработка е да се изследва ВОТ на България в двустранните ѝ търговски отношения със страните от ЕС и анализира въздействието на засилващата се интеграция върху нея.²

С оглед на нейното постигане са поставени следните **задачи**:

- 1) Да се представи теоретико-методологичната рамка на изследването.
- 2) Да се синтезират основните научни изследвания по въпросите на ВОТ на ЕС.
- 3) Да се очертаят основните тенденции и особености на външната търговия на България със страните от ЕС.
- 4) Да се изследва динамиката на ВОТ в билатералните търговски отношения на България със страните от ЕС.
- 5) Да се обобщят получените резултати и се очертаят основни тенденции за изследвания период.

За изпълнение на поставените цел и задачи в статията се използват методите на индукцията и дедукцията, сравнителен анализ, графичен метод за анализ, анализ на тренда и др.

Изложението е структурирано в три параграфа. В първия се разглеждат проблемите на дефиниране и измерване на ВОТ, във втория се представят в синтезиран вид изследванията в областта, а в третия се анализира динамиката във ВОТ на страната на двустранна основа в рамките на ЕС.

1. За същността и измерването на вътрешноотрасловата търговия

Традиционните теории, които обясняват търговията между различните държави, се основават на идеята, че страните изнасят стоки чието производство, е благоприятствано от наличието на изобилни ресурси, технологичното равнище, климата и т.н. (т.е. имат сравнителни предимства) и внасят стоки, за чието производство нямат такива сравнителни предимства. Този тип търговия е известен в литературата като междуотраслова търговия (МОТ). От друга страна, през последните няколко десетилетия, търговските потоци на държавите

¹ Заб. Разпределението на авторовото участие е както следва: **доц. д-р Галина Захаријева** – Въведение, параграф 2, подпараграф 3.1, заключение и библиографска справка; **ас. Николай Йорданов** – параграф 1, въведението на параграф 3 и подпараграф 3.2.

² Заб. Тази разработка е част от изследване по проект No. 39-2011 "Изследване на въздействието на европейската интеграция върху интензивността на вътрешно-отрасловата търговия на България", който е насочен към установяване на промените в структурата и динамиката на вътрешно-отрасловата търговия на страната ни с държавите-членки на ЕС, както и към оценка на ефектите от установения модел на търговски отношения с тях.

Галина Захариева, Николай Йорданов

показват увеличена търговия със стоки от едни и същи отрасли, която се определя като вътрешноотраслова търговия³.

Проблематиката на вътрешноотрасловата търговия попада в полезрението на изследователите още през 60^{-те} години на миналия век. Стартов импулс дават публикациите на Вердорн⁴ и Дрезе⁵, които се явяват база за множество последващи разработки, търсещи отговор на въпросите за същността и измерването на този тип търговия. Тук могат да се посочат изследванията на Кругман (1979, 1980, 1981), Ланкастър (1980), Хелпман (1989), Итън и Киерзовски (1984), Бела Баласа, Грюбел и Лойд (1975), Абд-ел Рахман (1986 и 1991)⁶, Грийнуей, Хайне и Милнер (1994 и 1995), Хамилтън и Книйст (1991), Шелбърн (1993), Брюлхарт (1994), на Фонтание и Фроденнберг (1997).

Централен въпрос в редица публикации, посветени на ВОТ, е този за измерването ѝ.⁷ Със задълбочаване на изследванията предлаганият за целта инструментариум се обогатява, като паралелно с това се доразвиват и дефинитивните аспекти. Първоначалният тласък за развитието на формулния апарат дава унгарският икономист Бела Баласа. След него през 1975 год., в своята книга „Теория и измерване на международната търговия с диференцирани продукти”, Грюбел и Лойд дефинират ВОТ като „стойността на експорта в даден сектор, който съвпада точно със стойността на импорта в същия сектор”⁸. Наред с това те предлагат несъмнено един от най-популярните и често използвани индекси (вж. формула 1). С него се изчислява дела на балансираната търговия (припокриването на вноса и износа) в общата търговия в даден сектор.

$$GL = \frac{(X_i + M_i) - |X_i - M_i|}{(X_i + M_i)} = 1 - \frac{|X_i - M_i|}{(X_i + M_i)} = 1 - B_j \quad (1)$$

където:

i – стока i в индустрия j ;

X_i и M_i – са съответно стойностите на вноса и износа на стока i от индустрия j

Този индекс може да приема стойности от 0 до 1. Колкото по-висока е неговата стойност, толкова делът на ВОТ е по-голям. Величина равна на 0

³ Заб. В литературата могат да бъдат срещнати и други наименования като: „вътрешноотраслова търговия (Баласа, Грюбел и Лойд), „двупосочна търговия” (Грей), „припокриваща се търговия” (Фингър), „хоризонтална търговия” (Коджима), „размяна” (Брандър) или „двупосочна търговия с еднакви стоки” (Абд-ел Рахман).

⁴ Вж. **Verdoorn, P.J.** The Intra-Block Trade of Benelux. // Economic Consequences of the Size of Nations, 1960

⁵ Вж. **Drèze, J.** Les exportations intra-C.E.E. en 1958 et la position Belge // Recherches Économiques de Louvain, vol. 27, 1961, p. 717-738.

⁶ Заб. Който пръв предлага метод за емпирично разграничаване на вертикалната и хоризонтална ВОТ

⁷ Заб. Накратко ще се спрем на еволюцията във формулния апарат, като по-сериозно внимание ще обърнем на онази част от инструментариума, която е приложена в настоящото изследване.

⁸ Вж. **Černoša, S.** The Standard Grubel and Lloyd Index Thirty Years Later // 5th International Conference on Economic Integrations, Competition and Cooperation Paper, April 22–23, Lovran, Croatia, pp. 3-5.

Галина Захариева, Николай Йорданов

означава наличието на чиста между-отраслова търговия, а стойност 1 - на чиста вътрешно-отраслова търговия.

Като цяло GL индексът ни дава информация за дела на ВОТ в общата търговия за една година. Изследването на влиянието на редица процеси като интеграция, реструктуриране на производството и разходите, породени от това изискват да се проследят измененията, които настъпват във времето. Ето защо в литературата се разработват индекси, които да отчитат какво е значението на ВОТ при измененията в структурата на търговията т.е. да измерват т.нар пределна ВОТ⁹. С по-съществен принос тук са изследванията на Грeенуей, Хайне, Милнер и Елиът (1994), Диксън и Менън (1997), Хамилтън и Книйст (1991), Шелбърн (1993), Брюлхарт (1994)¹⁰, Том и МакДоауъл (1999) както и Анникиарико и Куинтери (2000).

Друг важен аспект при измерването на вътрешноотрасловата търговия е нейното разделение на **вертикална** (т.е. търговия със стоки, съществено различаващи се по качество, респективно цена) и **хоризонтална** (т.е. търговия със стоки с приблизително едно и също качество и различни характеристики/свойства). Първият изследовател, който предлага метод за емпирично разграничаване на вертикалната и хоризонтална ВОТ е Абд-ел Рахман (1986 и 1991). За целта той използва разликата между т.нар. „стойност за единица“¹¹ за стоките, които се внасят или изнасят. Това негово виждане придобива широка популярност след трудовете на Грийнуей, Хайне и Милнер (1994 и 1995) и на Фонтание и Фроденберг (1997). Първите трима автори¹² доразвиват идеята на Абд-ел Рахман и използват стандартния GL индекс (вж. формула 2) като го декомпозират още повече. За разграничаването на вертикалната и хоризонталната ВОТ те използват информация за „стойността за единица“ на 5^{-то} ниво на дезагрегация и модифицират индекса на Грюбел и Лойд по следния начин:

$$ИТ_j = 1 - \frac{\sum |X_{ij}^p - M_{ij}^p|}{\sum (X_{ij}^p + M_{ij}^p)} \quad (2)$$

където:

р – отразява вертикално или хоризонтално диференцирани продукти;

ј – определен сектор от 3^{-то} ниво на статистическа дезагрегация;

і – продукт от 5^{-то} ниво на дезагрегация от индустрия ј.

Хоризонталната ВОТ се представя с формула 3, когато е изпълнено следното условие за „**продуктово сходство**“:

⁹ Заб. От англ. Marginal Intra-Industry Trade

¹⁰ Заб. Брюлхарт в своята статия „Пределна вътрешно отраслова търговия: Измерване и значение за модела на секторно приспособяване“ предлага три различни индекса за измерването на пределната ВОТ.

¹¹ Заб. От англ. Unit Value.

¹² Вж. **Greenaway, D., Hine, R., Milner, Ch.** Country-Specific Factors and the Pattern of Horizontal and Vertical Intra-Industry Trade in the UK // *Weltwirtschaftliches Archiv*, vol. 130, No. 1, 1994, p.77-100 и **Greenaway, D., Hine, R., Milner, Ch.** Vertical and Horizontal Intra-Industry Trade: A Cross Industry Analysis for the United Kingdom // *The Economic Journal*, vol. 105, No. 433, November 1995, pp. 1505-1518.

$$1 - \alpha \leq \frac{UV_{ij}^X}{UV_{ij}^M} \leq 1 + \alpha \quad (3)$$

А когато в сила е:

$$\frac{UV_{ij}^X}{UV_{ij}^M} < 1 - \alpha \quad \text{или} \quad \frac{UV_{ij}^X}{UV_{ij}^M} > 1 + \alpha \quad (4)$$

Формула 2 представя вертикална VOT. И в двата случая $\alpha = 0, 15$ или $0, 25$ ¹³

2. Синтез на научните изследвания по въпросите на вътрешноотрасловата търговия на Европейския съюз

Взаимовръзката между процесите на разширяване и задълбочаване на интеграцията между страните членки на Европейския съюз и промените, които те генерират във VOT, е предмет на редица изследвания. Въз основа на обхвата те формират няколко групи, чийто фокус е съсредоточен върху определен сектор, отделна икономика или група страни¹⁴.

Секторните изследвания позволяват да се отграничат приоритетно две области на интереси. Едната е свързана с развитието на аграрния сектор и търговията с аграрни продукти, които са подвластни на общата аграрна политика на ЕС, а другата с развитието на автомобилното производство, което се характеризира като високотехнологично. Тук могат да се посочат изследванията на Ферто и Хубард (2001, 2002), Божнек и Майкович (2006), Катракилидис и Мардас (2010), на Нуненкамп (2004) и Кавецка-Виржиковска (2009). Крайният извод, който те налагат е, че в търговията с аграрни продукти *интеграционните процеси не оказват съществено въздействие върху VOT, а по-скоро способстват за запазване и развиване специализацията на страните в рамките на съществуващите сравнителни предимства. В същото време, при обмена на високотехнологични продукти се констатира нарастване на VOT, като съотношението между хоризонталната и вертикалната VOT в значителна степен се явява функция на ПЧИ.*

Голяма съвкупност от автори изследват VOT на отделни държави. Тук могат да се посочат изследванията на Милграм-Балейкс и Моро-Егидо (2005), които проследяват VOT на Испания; на Реганати и Питильо (2005), които анализират вертикалната VOT на Италия и нейните детерминанти; на Креспо и Фонтoura (2001), Фаустино и Лейтао (2005), занимаващи се с VOT на Португалия; на Климек (2006), който изследва въздействието на европейската интеграция върху VOT на Полша. *Всички проучвания от тази втора основна група налагат заключението, че VOT е повлияна от процесите на интеграция,*

¹³ Заб. Това са произволно избрани, но утвърдили се за емпирични изследвания стойности за б. Абд-ел Рахман също използва тези стойности за определяне на прага в изследванията си на Френските търговски потоци. Все пак в литературата съществуват множество дискусии по отношение на произволния избор на този праг.

¹⁴Заб. Групирането е условно, защото една част от изследванията при равни други условия могат да се отнесат към повече от една група.

Галина Захаријева, Николай Йорданов

протичащи в рамките на ЕС, макар това влияние да е диференцирано за отделните страни и периоди.

Третата група изследвания се отличава с по-голям обхват и по отношение на броя на страните, и по отношение на времеви период. Разработките попадащи в нея са фокусирани както върху ВОТ на старите страни-членки на ЕС, така и върху търговията на страните от последните две вълни на разширяване. По значими в тази област са изследванията на Канг (2010), Ито и Окубо (2011) и Кавецка-Виржиковска (2009). Общият извод, който налагат изследванията от тази група е, че през последните две десетилетия нараства обемът на ВОТ между страните от ЕС.

3. Изследване на ВОТ на България в билатералната търговия със страните от ЕС за периода 1999-2010 год.

Изхождайки от постиженията в наличните изследвания за въздействието на интеграционните процеси върху външната търговия, ще концентрираме нашето внимание върху стокообмена, който България реализира с отделните страни членки на ЕС. Това ще даде възможност да се открият измененията в структурата на износа и вноса, както и основните тенденции във вътрешноотрасловата специализация.

Изследването обхваща стокообмена на България със страните от ЕС на билатерална основа за период от 12 години – от 1999 год. до 2010 год. По този начин се цели от една страна да се обхванат пред- и пост-присъединителните процеси, за да се отчете тяхното въздействие върху търговията на страната като цяло и вътрешноотрасловата в частност, а от друга - да се разгледа влиянието на световната икономическа криза. Като разделим търговията на България на междуотраслова, вертикална и хоризонтална вътрешноотраслова търговия можем да очертаем ролята и значението на всеки вид в двустранните взаимоотношения със страните от общността.

3.1. Основни тенденции във външната търговия на страната със страните от ЕС

След рязкото спадане на външнотърговския стокообмен на страната в началото на 90-те години на ХХ-ти век, обемът на външната търговия започна постепенно да се увеличава. Това плавно нарастване продължава до 2008 год., когато вече се усеща негативният ефект от въздействието на икономическата криза върху външната търговия в световен и национален мащаб. След 1998 год. темповете на увеличаване на вноса на страната започват значително да надвишават тези на нарастване на износа, което рефлектира и върху търговското салдо. Увеличаващата се ножица между стойността на изходящите и входящите търговски потоци намира отражение във формирането се отрицателно търговско салдо, което има най-големи отрицателни стойности през 2008 год.. Тази неблагоприятна тенденция се потвърждава и от степента на покритие на износа и вноса или способността направеният износ да генерира приходи, които да финансират вноса. През 1999 год. износът е успявал да покрие 73% от вноса на стоки, след което този процент намалява значително, като най-ниските му стойности се регистрират през 2007 год. и 2008 год., съответно 62% и 61%. През 2010 год. вследствие на по-рестриктивно поведение на пазарните участници като ефект от кризата разликата между износа и вноса

Галина Захаријева, Николай Йорданов

на стоки намалява и процентът на покритие регистрира по-високи стойности (81%)¹⁵.

В географски аспект може да се каже, че ЕС-15 е бил и си остава най-големият търговски партньор на България, както по отношение на износа, така и на вноса. Впечатление прави нарасналата важност на ЕС-10 + Румъния след пълноправното им членство в Общността и особено след присъединяването на България през 2007 год. За периода 1999-2010 год. износът за ЕС-15 в относителни стойности търпи двупосочно изменение, докато този за ЕС-10 нараства. При вноса на стоки също се забелязват определени промени в структурата, базирана на географски принцип. Като втори основен търговски партньор се очертават страните от Европа¹⁶, които до 1997 год. са имали водещо място при вноса на стоки в страната, след което отстъпват назад в класацията след ЕС-15. Прави впечатление, че те запазват своите позиции и след кризисния период.

Проследяването на продуктовата структура на износа не показва съществени изменения. Както в близкото минало, така и днес България изнася стоки най-вече класифицирани като суровини и материали, следвани от потребителските стоки. При последните се забелязва устойчива тенденция на нарастване на износа след 1999 год. Увеличението на износа по стокови групи в абсолютни стойности не води до съществени промени в относителните дялове. През целия период най-голям се запазва дялът на суровините и материалите, който през 2010 год. е 45% от общия износ на страната. Потребителските стоки възлизат на 25% от износа, като отчитат най-голям относителен дял през 2003 год.

Износът на потребителски стоки за ЕС-15 е значително по-висок като през периода 2003-2005 год. надвишава 40%. И тук най-голям е дялът на суровините и материалите, като през последните години се забелязва нарастване на този на инвестиционни стоки. *По-различни изводи налага анализът на данните на изходящите търговски потоци за страните от последните две разширения на ЕС. При тях се установява приоритетност в износа на суровини и материали, особено през последните пет години.*

Относителните дялове на входящите търговски потоци очертават структура, която се отличава с по-голяма балансираност. И тук водещо място заемат стоките определени като суровини и материали, но техният дял е значително по-малък от този, който имат в износа на страната. Второто място се пада на инвестиционните стоки, третото – на енергийните ресурси, а най-малък е дялът на потребителските стоки. Водещото място във вноса на стоки от ЕС-15 си оспорват инвестиционните стоки и суровините и материалите. Прави впечатление, че в началото на изследвания период страната ни е внасяла предимно стоки с ниска степен на преработка, докато през последните години се увеличава вносът на инвестиционни стоки.

През последните две години на периода нараства и дела на потребителски стоки за сметка на намаление на първите две групи. Подобна тенденция по отношение на търговията със суровини и материали се очертава и в стокообмена с новоприетите през 2004 год. и 2007 год. страни-членки на ЕС. Що се отнася до другите основни стокови групи се наблюдава сериозен превес

¹⁵ Заб. В тази част на разработката анализът е направен въз основа на обработени данни за външната търговия на България, публикувани от БНБ. (www.bnb.bg).

¹⁶ Заб. Тук се включват Русия, Швейцария, Украйна, Гибралтар (Брит.), Молдова, Беларус, Норвегия, Лихтенщайн, Сан Марино, Исландия и Монако.

Галина Захариева, Николай Йорданов

на търговията с потребителски стоки, по-голям дял на енергийните стоки, които почти не присъстват в търговията с ЕС-15, и по-малък на инвестиционните.

По-детайлното анализиране на търговските потоци между България и страните от ЕС-27 очертава наличието на определени тенденции в стокообмена с всяка от тях. Стъпвайки върху обемите на износа и вноса, търговските партньори могат да се разпределят в две основни групи – *страни, с които реализираме положително търговско салдо и страни, с които отчитаме отрицателно салдо*. Към първата група се отнасят Белгия, Кипър, Естония, Гърция, Латвия, Румъния. През последните две години на изследвания период положително салдо страната ни отчита и в стокообмена с Люксембург, Испания, а през 2010 год. и с Франция. Търговията на България с другите държави се отличава със сериозно превишение на вноса над износа, особено тази с Дания, Чехия, Финландия, Ирландия, Унгария и Швеция. Най-балансиран е стокообменът (с изключение на някои години) с Гърция, Литва, Испания, Великобритания и Румъния. Износът на страната ни към по-голямата част от търговските партньори следва линията на общата търговия със света, като регистрира увеличение до 2008 год., намаление през 2009 год. и след това отново нарастване. Изключение от тази тенденция прави стокообменът с Люксембург, Португалия, Словакия, Швеция и Испания.

Наред с горепосоченото разделение на страните от ЕС, може да направим и друго групиране *като изходим от търгуваните обеми. На тази основа бихме могли да определим държавите като:*

- *основни търговски партньори;*
- *значителни търговски партньори;*
- *незначителни търговски партньори.*

Към първата група можем да отнесем Германия, Гърция, Италия, Франция и Румъния през последните години. Към втората спадат - Великобритания, Испания, Чехия, Полша, Австрия и др., а към третата – Естония, Кипър, Литва, Латвия и Малта. Това, което също се констатира е относителната устойчивост в нарастването на износа на България за страните от ЕС (с изключение на Малта) за изследвания период.

3.2. Анализ на вътрешноотрасловата търговия

Така очертаните особености и направени констатации се явяват добра основа за задълбочаване на анализа в аспекта двустранни търговски отношения на България с отделните страни-членки на ЕС. За целта се изследва динамиката и структурата на вътрешноотрасловата търговия, като се използват данни за вноса и износа¹⁷ от Статистическата база данни за търговия със стоки на Обединените нации (United Nations Commodity Trade Statistics Database) на пето ниво на статистическа дезагрегация по Стандартизираната международна търговска класификация (SITC), Rev.3¹⁸.

Разграничението на вътрешноотрасловата и междуотрасловата търговия за разглежданите търговски потоци е основано на индекса на Грюбел и Лойдс (формула 1). За декомпозиране на ВОР на вертикална и хоризонтална е приложено т.нар. „условие за продуктово сходство“ (вж. формула 3), като е приета стойност на $\alpha = 15\%$. При определяне значението на всеки вид търговия (междуотраслова и вътрешноотраслова) са пресметнати техните относителни

¹⁷ Заб. Данните включват износа и вноса на България за и от всяка страна-членка, а не за ЕС като цяло.

¹⁸ Вж. <http://comtrade.un.org/db/mr/rfCommoditiesList.aspx?px=S3&cc=792>

Галина Захариева, Николай Йорданов

дялове въз основа на общия стокообмен на България с всяка страна поотделно (*относителен дял в общата търговия с конкретна страна*).

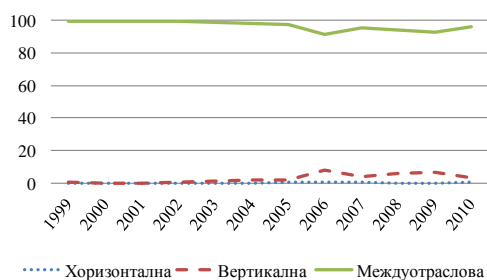
По-детайлното анализиране на търговските потоци на България със страните от ЕС формират определени тенденции. Данните, намерили визуализация в представените графики за изменението в структурата на търговските потоци ни дава възможност да разделим партньорите в следните групи:

1) Страни, в търговията с които МОТ запазва водеща роля през целия период на изследване. В тази група се отнасят – Кипър, Дания, Естония, Ирландия, Латвия, Литва, Люксембург, Малта, Португалия, Словения и Швеция. По-задълбочен поглед върху представените резултати ни дава основание да обособим две подгрупи, а именно:

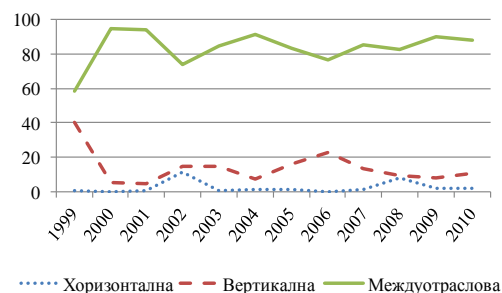
1.1) Страни при които МОТ има висок дял в началото и в края на изследвания период – Кипър, Естония, Португалия и Швеция. В стокообмена с тези страни най-силно изразено е значението на междуотрасловата търговия във взаимоотношенията с Естония, където за изследваните дванадесет години се отчита среден дял от 96,94%. При Португалия и Кипър тя заема съответно 83,68% и 79,15%, докато при Швеция формира средно 61,54% от общата търговия (вж. Фиг.1 - Фиг.4).

По отношение на вътрешноотрасловата търговия анализът показва, че от 1999 год. до 2010 год. тенденциите в стокообмена със страните от тази група се различават и не подлежат на обобщаване. Ето защо, считаме за полезно да се спрем на взаимоотношенията с всяка държава поотделно. За изследвания период вътрешноотрасловата търговия заема най-нисък среден относителен дял при стокообмена на България с Естония (3,06%) (вж. Фиг. 1). Значително по-голямо е нейното значение във взаимоотношенията с Португалия и Кипър. При тях средно вътрешноотрасловата търговия формира съответно 16,32% и 20,85% от общия стокообмен (вж. Фиг. 2 и Фиг. 3). Най-голямо значение на този тип търговия се наблюдава при вноса и износа между България и Швеция (средно 38,46%). Що се отнася до структурата на вътрешноотрасловата специализация с разглежданите страни се наблюдава превес на вертикалната пред хоризонталната ВОТ. Тази тенденция е най-ярко изразена при стокооборота с Швеция. Търговията с последната се характеризира и с още една особеност – значително увеличаване на дела на хоризонталната ВОТ от 0,94% през 1999 год. до 13,21% през 2010 год.

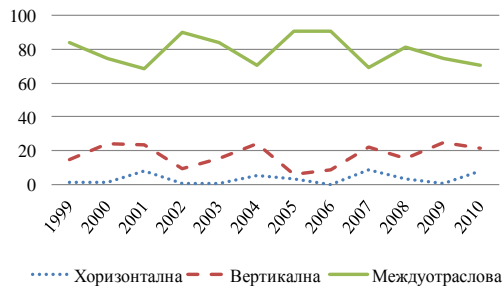
Дялово разпределение на вътрешно- и междуотрасловата търговия на България със страните от първата подгрупа

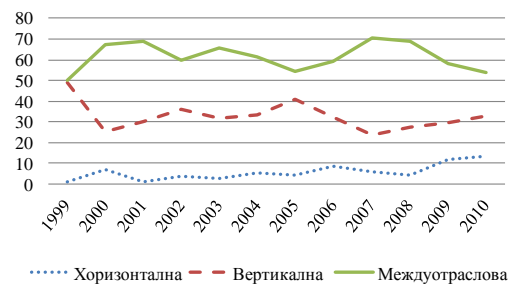
Фигура 1. Естония

Фигура 2. Португалия

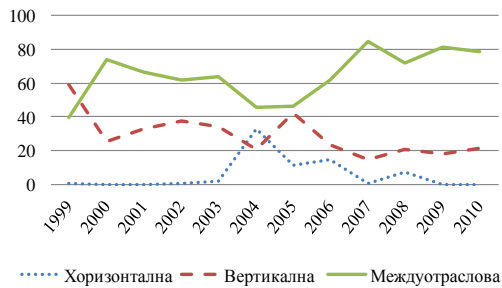
Фигура 3. Кипър

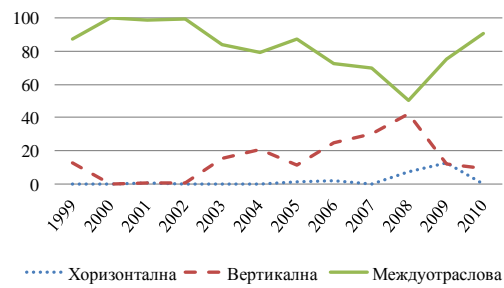
Фигура 4. Швеция

Към тази подгрупа можем да прибавим още две страни - Ирландия и Люксембург. Търговията с тях показва по-различен профил на развитие. В началото на изследвания период междуотрасловата търговия формира 40% от общия стокообмен между България и Ирландия, като по този начин отстъпва водещата роля на вертикалната ВОТ, която заема 59,43 процента дял (вж. Фиг. 5). През 2000 год. се наблюдава значително увеличение (до 74,08%), което е последвано от плавен спад до 46,07% през следващите пет години. Въпреки това, този вид търговия запазва водещото си значение като след 2005 год. се наблюдава стабилен растеж. Така в края на разглеждания период МОТ формира 78,72% от общия стокообмен между двете страни. Очертаните до момента тенденции са съпроводени с изменения както на хоризонталната, така и на вертикалната ВОТ. Делът на последната в общата търговия на България с Ирландия намалява от 59,43% през 1999 год. до 21,28% през 2010 год. От своя страна, за първите пет години хоризонталната ВОТ има незначителен дял в търговските взаимоотношения между двете страни. Значително покачване до 33,09% се отбелязва през 2004 год., след което се наблюдава постоянен спад и през 2010 год. този тип търговия заема 0% от общия стокообмен. За разлика от Ирландия в стокообмена с Люксембург (вж. Фиг. 6) за първите три години МОТ запазва дял близък до 100%. След 2002 год., в рамките на следващите шест години, се наблюдава намаляване със средно 8,15% на годишна база. Това води до съвкупен спад от близо 49% като през 2008 год. МОТ формира само 50,65% от общата търговия между България и Люксембург. Въпреки това, през следващите две години, този тип търговия възвръща водещата си позиция в общия стокообмен между двете страни и през 2010 год. заема дял от 90,90%. За изследвания период търговията с хоризонтално диференцирани стоки формира незначителен дял (средно 2%) в общия стокообмен между двете държави, докато линията отразяваща тренда при вертикалната ВОТ е огледална на тази, представяща измененията при междуотрасловата търговия.

Дялово разпределение на вътрешно- и междуотрасловата търговия на България със страните от първата подгрупа

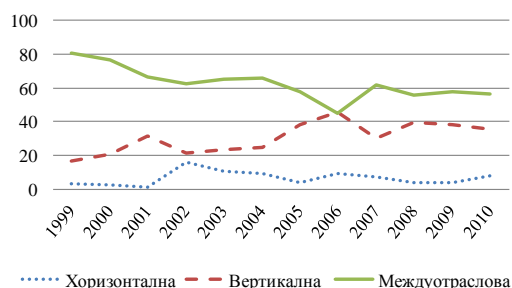
Фигура 5. Ирландия

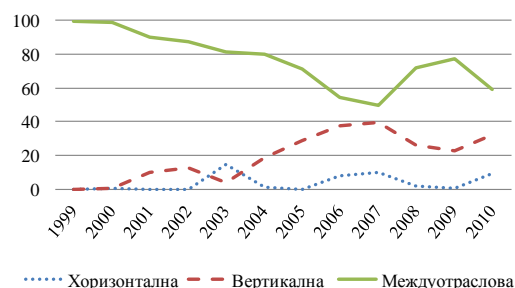
Фигура 6. Люксембург

1.2) Страни при които МОТ заема значителен дял през 1999, търпи драстичен спад и в края на изследвания период заема много по-ниски стойности. Тази тенденция, макар и в различна степен, се наблюдава в търговията с Дания, Латвия, Литва, Малта и Словения (вж. Фиг. 7 до Фиг. 11). Най-драстично намаление в дела на МОТ се наблюдава при стокообмена с прибалтийските страни и Словения. При взаимоотношенията с Литва еднопосочната търговия отбелязва спад от 99,76% през 1999 год. до 58,88% през 2010 год., което прави общо свиване с 40,89%. Подобен тренд се наблюдава и при Латвия. В началото на изследвания период МОТ формира 99,32% от общия стокообмен с прибалтийската страна, докато в края този дял е с 42,66% по-нисък (56,66%). Словения е третата държава, при която се отчита свиване на еднопосочната търговия с над 40%. За изследвания период МОТ спада с 41,37%, от 91,60% през 1999 год. до 50,23% през 2010 год. В стокообмена с Дания и Малта понижението в дела на този тип търговия е съответно 23,80% и 24,91%. При всичките пет държави трендът на значително намаляване на дела на МОТ е съпроводен с увеличаване на този на вертикалната ВОТ. При Дания, Латвия и Малта в различни години от изследвания период се наблюдава превес на вертикалната вътрешноотраслова пред междуотрасловата търговия. От 1999 год. до 2010 год. търговията с хоризонтално диференцирани продукти заема незначителен дял в стокообмена с всяка една от разглежданите държави. Изключение прави Дания, при която този тип търговия формира среден относителен дял от 6,72%, като за някои години от изследването тя достига и по-високи стойности.

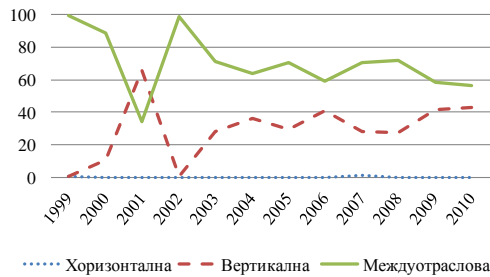
Дялово разпределение на вътрешно- и междуотрасловата търговия на България със страните от втората подгрупа

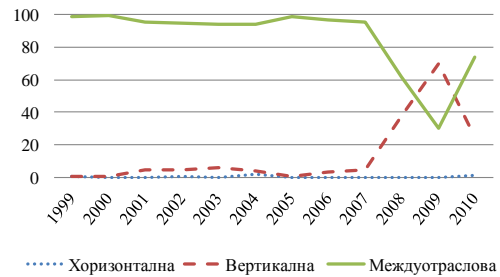
Фигура 7. Дания

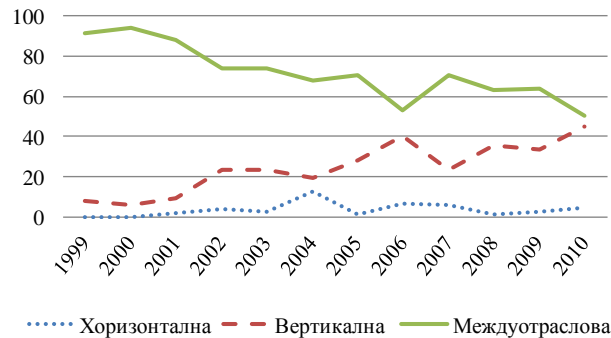
Фигура 8. Литва

Фигура 9. Латвия

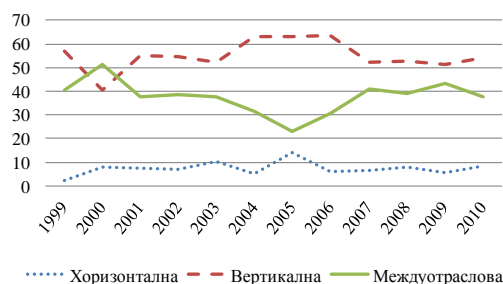
Фигура 10. Малта

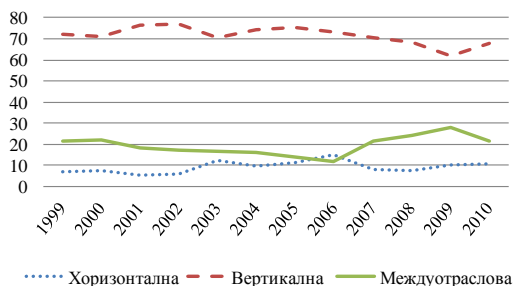
Фигура 11. Словения

2) Страни, при които за целия изследван период се наблюдава водеща роля на ВОТ. Към тази група можем да отнесем - Австрия, Франция, Германия, Гърция, Италия и Обединеното Кралство. В търговията с тези страни вертикалната ВОТ запазва високи и относително стабилни дялове (вж. Фиг. 12 до Фиг. 17). Изключение правят Великобритания и Австрия. При стокообмена на България с Обединеното кралство от 2006 год. до 2008 год. се наблюдава лек спад в дела на вертикалната ВОТ, който е последван от плавно повишаване до края на изследвания период. Що се отнася до отношенията с Австрия през 2000 год., търговията с вертикално диференцирани продукти отстъпва по относителен дял пред МОТ, след което се възвръща и до края на изследвания период запазва водещата си позиция. Прави впечатление, че във взаимоотношенията с тези страни значението на хоризонталната ВОТ е съществено по-голямо в сравнение с предходната група държави. Най-голям среден относителен дял този вид търговия има при стокооборота с южната ни съседка Гърция 16,96%. Следват Италия с 12,21%, Франция с 10,51%, Германия с 9,16%, Обединеното кралство с 7,89% и Австрия със 7,34%. При всички разглеждани държави се наблюдават години от разглеждания период, в които хоризонталната ВОТ заема значително по-висок относителен дял. Трябва да отбележим, че в тази група попадат $\frac{3}{4}$ от основните търговски партньори на България – Германия, Гърция и Италия.

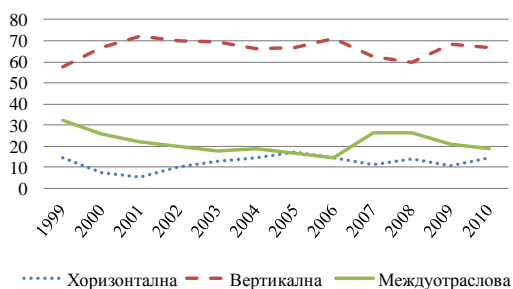
Дялово разпределение на вътрешно- и между-отрасловата търговия на България със страните от втората група

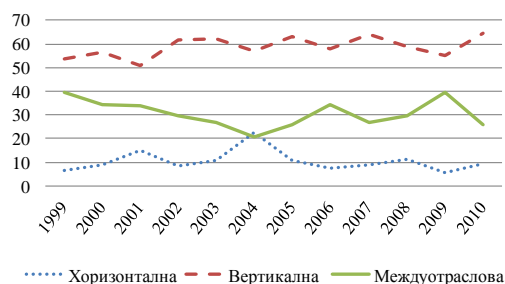
Фигура 12. Австрия

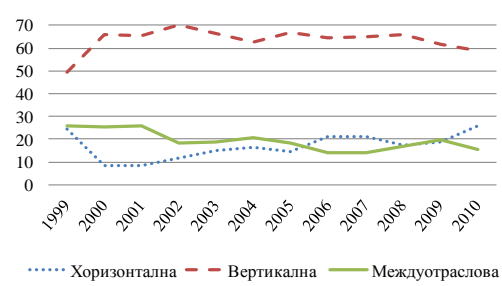
Фигура 14. Германия

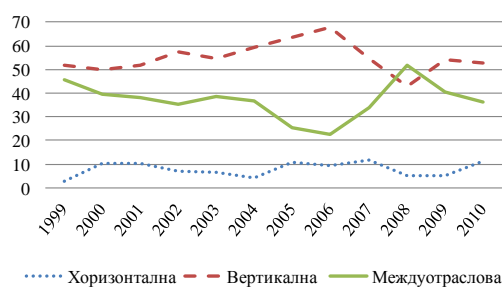
Фигура 16. Италия

Фигура 13. Франция

Фигура 15. Гърция

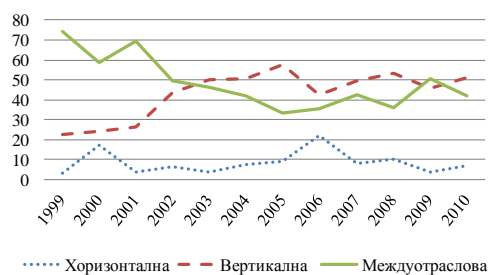
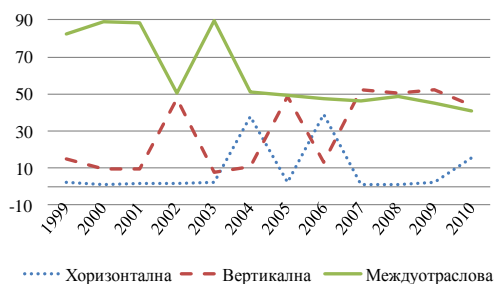

Фигура 17. Обединеното Кралство

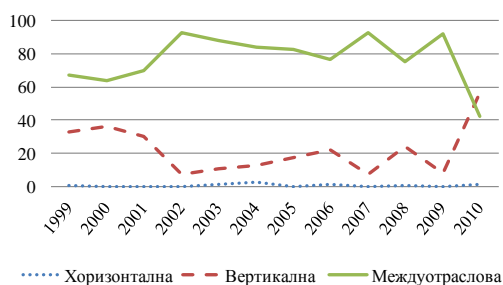
3) Страни, при които МОТ има водещо значение в общата търговия в началото на разглеждания период, но в края му отстъпва пред вертикалната ВОТ. В тази група се отнасят страни като Белгия, Чехия, Финландия, Унгария, Холандия, Полша, Румъния, Словакия и Испания (вж. Фиг. 18 до Фиг. 26). Търговията с тези държави се характеризира със сериозно изменение в структурата на експортните и импортни търговски потоци изразено от една страна в значително увеличаване на дела на вертикалната ВОТ, а от друга сериозен спад в този на МОТ. Изключение от тази тенденция правят търговските взаимоотношения с Холандия, където от 1999 год. до 2010 год. не се наблюдават драстични изменения, а между- и вътрешноотрасловата търговия запазват високи относителни дялове, като се отчита лек превес на последната. През 2010 год. най-сериозно понижение на еднопосочната търговия в сравнение с 1999 год. се наблюдава в отношенията на България със Словакия, Румъния и Белгия съответно с 57,99%, 44,33% и 41,91%. В търговските отношения с всички други държави спадът варира от 20% до 35%.

За повечето от разглежданите държави относителните дялове на хоризонталната ВОТ не надвишават 15%. Изключение правят държави като Белгия, Чехия, Франция, Унгария, Ирландия, Полша и Словакия, при които се наблюдават пикови години.

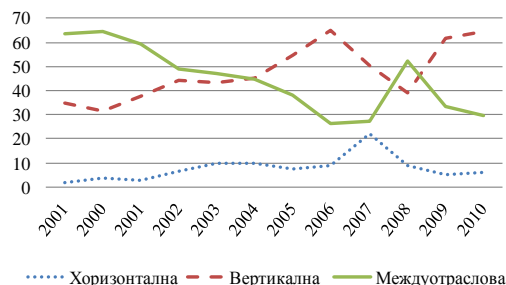
Дялово разпределение на вътрешно- и междуотрасловата търговия на България със страните от третата група

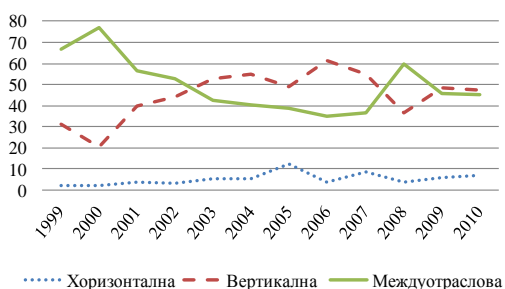
Фигура 18. Белгия

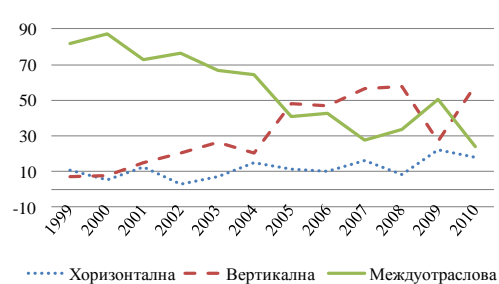
Фигура 19. Чехия

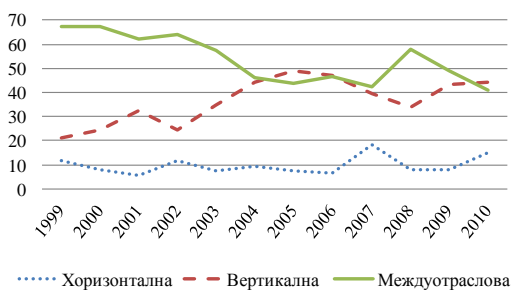
Фигура 20. Финландия

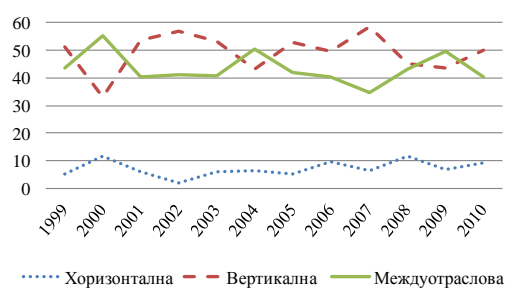
Фигура 21. Унгария

Фигура 22. Испания

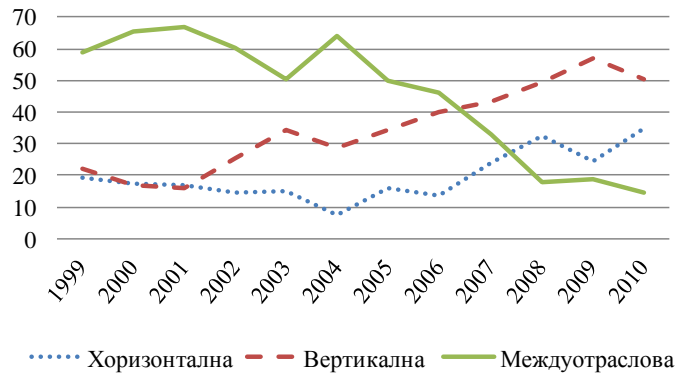

Фигура 23. Словакия

Фигура 24. Полша

Фигура 25. Холандия

Фигура 26. Румъния

Впечатление прави търговията с Румъния, където след 2006 год. хоризонталната ВОТ значително увеличава своя дял в общата търговия.

Въз основа на външно търговския стокообмен между България и страните от ЕС и характеристиките на вътрешно-отрасловата търговия на страна можем обособим матрица, която отразява параметрите на двете направления (вж. Таблица 1).

Таблица № 1. Матрица на страните от Общността въз основа на вътрешно-отрасловата специализация на България с ЕС-27 и търгуваните обеми

	Основни търговски партньори	Значими търговски партньори	Второстепенни търговски партньори
Страни, в търговията с които МОТ запазва водеща роля		Кипър, Ирландия, Португалия, Словения и Швеция	Кипър, Естония, Латвия, Литва, Люксембург, Малта
Страни, при които, за целия изследван период се наблюдава водеща роля на ВОТ	Германия, Гърция, Италия	Австрия, Франция, Обединеното Кралство	
Страни, при които МОТ има водещо значение в началото на разглеждания период, но в неговия край отстъпва пред вертикалната ВОТ	Румъния	Белгия, Чехия, Унгария, Холандия, Полша, Словакия и Испания	Финландия

* * *

В резултат на направеното изследване могат да се направят следните обобщения:

1. През последните две десетилетия ВОТ между страните от ЕС нараства. Тя е повлияна от процесите на интеграция, протичащи в общността, макар това влияние да е диференцирано за отделните страни, периоди и сектори на икономиката. В търговията със стоки с ниска добавена стойност влиянието ѝ е малко и се изразява по-скоро в запазване и развиване специализацията на

Галина Захариева, Николай Йорданов

страните в рамките на съществуващите сравнителни предимства. В същото време, при обмена на високотехнологични продукти се констатира нарастване на ВОТ, като съотношението на хоризонталната и вертикалната ВОТ в голяма степен се явява функция на ПЧИ.

2. В общата търговия на България за периода 1999-2010 г. се наблюдава тенденция на нарастване както на износа на стоки, така и на вноса. В географски аспект може да се каже, че ЕС-15 е бил, и си остава най-големият търговски партньор на България, както по отношение на износа, така и по отношение на вноса, като отделните държави имат различно значение и важност.

3. Анализът на вътрешноотрасловата търговия на България в билатералните отношения със страните от EU-27 ни дава възможност да ги разделим най-малко в следните групи:

- Страни, в търговията с които МОТ запазва водеща роля през целия период на изследване.
- Страни, при които, за целия изследван период се наблюдава водеща роля на ВОТ.
- Страни, при които МОТ има водещо значение в общата търговия в началото на разглеждания период, но в неговия край отстъпва пред вертикалната ВОТ.

Използвана литература:

Захариева, Г. Измерване на националната конкурентоспособност. // Стопански свят, 2007.

Brühlhart, M., Dublin, T.C. - Marginal Intra-Industry Trade: Measurement and Relevance for the Pattern of Industrial Adjustment // *Weltwirtschaftliches Archiv*, vol. 130, No. 3, September 1994, pp. 600-613.

Černoša, S. The Standard Grubel and Lloyd Index Thirty Years Later // 5th International Conference on Economic Integrations, Competition and Cooperation Paper, April 22–23, Lovran, Croatia, pp. 3-5.

Drèze, J. Les exportations intra-C.E.E. en 1958 et la position Belge // *Recherches Économiques de Louvain*, vol. 27, 1961, p. 717-738

Fontagné, L., Freudenberg, M. Intra-Industry Trade: Methodological Issues Reconsidered // *CEPII Working Paper 97-01*, 1997.

Greenaway, D., Hine, R., Milner, Ch. Vertical and Horizontal Intra-Industry Trade: A Cross Industry Analysis for the United Kingdom // *The Economic Journal*, vol. 105, No. 433, November 1995, pp. 1505-1518.

Greenaway, D., Hine, R., Milner, Ch. Country-Specific Factors and the Pattern of Horizontal and Vertical Intra-Industry Trade in the UK // *Weltwirtschaftliches Archiv*, vol. 130, No. 1, 1994, p.77-100

Verdoorn, P.J. The Intra-Block Trade of Benelux. // *Economic Consequences of the Size of Nations*, 1960

Andersen, M. Empirical Intra-industry trade: what we know and what we need to know, September 2003, pp. 3-11 < http://www.sfu.ca/~andresen/papers/Empirical_IIT_Lit_Review.pdf>.

<http://comtrade.un.org/db/mr/rfCommoditiesList.aspx?px=S3&cc=792>

<http://www.bnb.bg>